

TÜRK SİYASAL KÜLTÜRÜNÜN KRİZ ALANLARI İÇİN BİR MODEL *

Levent YILMAZ**

ÖZET

Siyasal kültür ile kriz olgularının ilişkilendirilmesi kuramsal açıdan bir takım zorluklar taşımaktadır. Bundan dolayı çalışmanın ilk aşamasında, sözü edilen bu iki olgunun etkileşim alanlarını belirlemek gerekmiştir. İktisadî, siyasal ve toplumsal olarak ana hatlarıyla belirlenen bu etkileşim çerçevesi, siyasal kültürün krizle olan bağıntısını açıklamaya çalışmaktadır. Sonuçta ise bu üç parçalı etkileşim alanından, genel bir açıklama alanına ulaşılabilecektir. Türk siyasal kültürünün oluşumunda etkili olan Orta Asya, İslâmiyet ve İmparatorluk süreçleri günümüz siyasal kültürüne yapısal ve kurumsal nitelikli birçok mirâs bırakmıştır. Bu mirâsı bugüne taşıyan süreç Osmanlı kültürü olmuştur. Osmanlı'nın ürettiği siyasal kültür de, Tanzimat ve sonrasında Cumhuriyet döneminin biçimlenmesinde başat etken olmuştur. Sonuç olarak günümüzde Türk siyasal kültürü üzerine yapılacak her inceleme, bu dönemlerin etkenlerini göz önüne alarak tutarlı sonuçlara ulaşabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kriz, Siyasal kültür, Türk siyasal kültürü

1. Giriş

Türkiye, gerek tarihten gelen sosyo-kültürel yapısı gerekse coğrafi olarak yer aldığı konum gereği, oldukça çetrefilli bir toplumsal denklemin öznesidir. Bugünkü sosyo-kültürel ve siyasal yapı, dünyanın birçok bölgesiyle karşılaştırıldığında hayli zengin; ama aynı zamanda tahlili bir o kadar da karmaşık öğeler içermektedir.

Bu çalışmada amaç, tarihsel birikim bağlamında Türkiye'yi bekleyen olası gelecek kurgularının kısıtlarını ortaya koyabilmektir. Bu kurgudan amaç bir stratejik tasarım değil; verili toplumsal ve siyasal çerçeve içinde, yeni değişkenlerin bu yapıyı hangi yön(ler)e evirebileceğinin tarihsel sınırlarını çizmektir. Tarihsel mirâsın bugünkü yeni paradigmal etkilerle beraber, Türkiye'yi bir toplumsal kriz içine sokma olasılığının tartışılmasında bu nokta önem taşımaktadır.

* Bu çalışma, D.E.Ü S.B.E Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda Yard. Doç. Dr. Nazmi Üste danışmanlığında yapılan yüksek lisans tezinden çıkartılmış; 6-7 Mayıs 2004 tarihinde Uludağ Üniversitesi'nde düzenlenen Değişen Dünyada Türkiye'nin Önemi I. Ulusal Genç Bilim Adamları Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur.

** Araş. Gör., D.E.Ü İ.İ.B.F Kamu Yönetimi Bölümü. (levent.yilmaz@deu.edu.tr)

Türk siyasal kültürünün oluşumunda etkili olan Orta Asya, İslâmiyet ve İmparatorluk süreçleri günümüz siyasal kültürüne yapısal ve kurumsal nitelikli birçok mirâs bırakmıştır. Bu mirâsı bugüne taşıyan süreç Osmanlı Devleti olmuştur. Osmanlı'nın ürettiği siyasal kültür de Tanzimat ve sonrasında Cumhuriyet döneminin biçimlenmesinde başat etken olmuştur. Bu dönemdeki iktisadî, siyasal ve toplumsal kriz alanlarının özelliklerini, özgün bir model çerçevesinde ortaya koyarak; bugünkü yeni değişkenlerin etkisini açıklayabiliriz. Yeni dünya kurgusunun Türkiye'nin sosyo-kültürel yapısına olası etkileri ancak bu biçimde tahlil edilebilir. Bu olasılık (tek süper güce dayalı küreselleşme, iletişim teknolojileri kültürü, yeni ekonomi) karşısında Türkiye'nin toplumsal sınırlılıklarını ortaya koymak, söz konusu tarihsel mirâsın toplumbilimsel olarak incelenmesiyle olanaklıdır.

2. Kriz - Siyasal Kültür Etkileşimi

2.1. Kriz ve Siyasal Kültür Olguları

Kriz sözcüğü, özellikle son dönemde birçok akademik çalışmada kullanılan bir kavram olmuştur. Özellikle işlerin karıştığı, mutad durumdan farklı -genellikle olumsuz- bir "hâli" ya da "ânı" belirtmek üzere bu ifâdeye yer verilmektedir. Kriz sözcüğü, Yunanca'dan tıp literatürüne, oradan da toplumsal bilimlere¹ geçmiş bir kavramdır. Tıp literatüründeki kullanımıyla; bir hastalık sürecinde akut ve belirleyici, ciddi bir dönemi, hastalık bulgularının yoğunluk kazandığı bir zaman parçasını ifâde etmektedir (Hatemi, 1999: 17). Ancak *Fink*'e göre günümüzde kriz, istikrarsız bir dönemi anlattığı gibi, aynı zamanda şans olarak da algılanabilir. Kesin olan krizin bir dönüm noktası olduğudur. Ona göre, kriz mutlak bir olumsuzluk içermez yalnızca belirsizliğin ve riskin belli derecesi olarak nitelendirilebilir (Fink, 1986: 15). Bu yeni bakış açısı Çinlilerde yüzyıllardan beri süregelmektedir. Çince "tehlike" sözcüğü ile "fırsat" sözcüğü bir araya geldiklerinde yeni oluşan sözcük "kriz" anlamına gelir.²

Eco, kendisiyle yapılan bir söyleşide krizin iki temel anlamından söz etmektedir. İlki, yıkıma götüren bir dönüşüm süreci; ikincisi ise yetişkinliğe geçiş sürecidir (Eco, 2001: 10). Yukarıda belirtilen her iki *bakış* açısında belirgin olan nokta, krizi "olay" olarak görme eğilimidir. Olay, onu var eden gerçeklikten ayrı olarak algılsa da aslında bu süreçten yalıtılmış değildir; olayı var eden olay-dışı bir arka plândır. Kriz olay sayesinde berraklaşır. Bu bağlamda kriz öncesi ve sonrasıyla ilişkilendirilerek anlaşılabilir bir olgudur.

Buradan şu sonuç çıkmaktadır: Krizleri ancak, tarihe yukarıdan bakarak, kurgusal olarak yorumlamak mümkündür. Kriz içindeyken krizi tam olarak

¹ Kriz kavramının tıp literatüründen sonra en çok kullanım alanı iktisadî bilimlerde olmaktadır. Özellikle "ekonomik kriz" sıkça kullanılan bir ifâdedir. Bunun yanında, yapılan çalışmaların hem nitel hem de nicel özellikleri çerçevesinde, bir alt disiplin olarak iktisadî kriz ve kuramından söz etmek olanak dâhilindedir.

² Çince kriz anlamına gelen bu sözcük "Vei-Ji"dir (Demirtaş, 2003).

Türk Siyasal Kültürünün Kriz Alanları İçin Bir Model

çözümlemek ya da incelemek zordur. İlkine göre uzunca bir kriz süreci içinde, çeşitli toplumsal, iktisadî, siyasal ve hattâ doğal nedenlerle bazı özgün patlamaların olması olanak dâhilindedir. Söz konusu patlamaların kriz olup olmadığı veya ne oranda ana krizle ilişkili olduğu krizin nasıl tanımlandığına bağlıdır. Kriz, durumsal çözümü dayatmış, çözülemez görünen olay veya olaylarının ansal ve süreçsel toplamıdır. Ansal olması krizin, öncesi ve sonrasıyla sınırlı bir gerçeklik olmasını; süreçsel olması da birçok olayın kriz süreci içinde anlamlandırılabilceğini ifade etmektedir. İki ayrı tanımdan ziyâde iki ayrı boyuttan söz edilmektedir. Kriz kavramı, marksist anlayışta, kapitalist birikim sürecindeki herhangi bir kesintiyi ifade etmektedir. Birikim sürecindeki bir kesinti, üretim veya dolaşım süreçlerinde de bir kesintinin olacağı anlamına gelmektedir. Kriz bu ilişkiler ağının bir yerinde, bir aksamanın belirtisidir. Kriz, kapitalizmin kendisini yeniden üretebilmesini sağlayan diyalektik bir bağdır. Kriz kavramı, Marksist anlayışta, kapitalist birikim sürecindeki herhangi bir kesintiyi ifade etmektedir (Shaikh, 1988: 125-140; Fine, 2001: 164).³ Birikim sürecindeki bir kesinti, üretim veya dolaşım süreçlerinde de bir kesintinin olacağı anlamına gelmektedir. Kriz bu ilişkiler ağının bir yerinde, bir aksamanın belirtisidir. Kriz, kapitalizmin kendisini yeniden üretebilmesini sağlayan diyalektik bir bağdır (Altıok, 1992: 6). Tüm bu söylenenler ışığında Marksist kriz kuramının değişen dünya koşullarına göre bileşenlerinin değişse de temeldeki yaklaşım mantığı çerçevesinde değerlendirilmesi, ilerdeki açıklamalara yardımcı olacaktır.

Yukarıdaki açıklamalardan şöyle bir tanımlamaya ulaşılmaktadır: Kriz, sorun yaratan belli bir durumun çözümlenme olanağından kopmuş gibi görüldüğü an ya da süreçtir (Yazıcıoğlu, 2001: 34). Bu noktada şunu ifade etmek gerekir: “Süreç olarak kriz(ler)in aşılabilmesi, onu sıradanlaştırır” (Yazıcıoğlu, 2001: 40). Tanım gereği kendi çözümünü kendi içinde taşıyan asıl kriz, böyle bir ortamda aşılabilir bir patolojiye dönüşür. Böylelikle kriz kavramı için “çözülebilirlik” varlıksal bir koşul olmaktadır.

Kültür ise toplumsal bilimlerde, üzerinde ortak bir tanıma varılması olasılığının en zayıf olduğu kavramlardandır.⁴ Kısaca kültür, bir yandan bireylerin toplumsal yolla edindikleri ve bu yolla ilettikleri bir değer, yargı, inanç, simge ve davranış ölçütleri düzeninden; diğer yandan da böylelikle ortaya çıkan geleneksel davranış kalıplarının simgesel ve maddî ürünlerinden oluşmaktadır. Bugünün kültürü, geçmiş kuşakların çabalarının ve deneyimlerinin ürünü olduğu gibi, yaşayan kuşakların deneyim ve katkılarıyla da varılmaktadır. Kültür, bir toplumu diğerlerinden farklılaştıran simgesel örüntülerden oluşmakta ve en sonunda bireyin toplumsal varlık

³ Söz konusu kapitalist birikim süreci, artı-değerin oluştuğu ile malların alınıp satıldığı ve finansmanın örgütlendiği değişim süreci ve bu iki alan arasındaki sürekli hareketin olduğu meydana gelir (Fine, 2001: 164).

⁴ A. Krober ve C. Kluckhohn, tam yüz altmış kültür tanımı derlemiş ve bunları yedi kategoride sınıflamışlardır.

olarak bir kişilik edinmesinde önemli etki yapmaktadır (Tolan, 1993: 222-233 ve 227-228).

Fichter, Sorokin'den ödünç aldığı bir yaklaşımla kültürü, tüm örüntülerin toplamı olarak anlamlandırdıktan sonra, bu toplamın, toplumun zihniyetini oluşturduğu ve bunun da “ideolojik kültür” olduğu sonucuna varmıştır. Toplum maddî, lâik ve ampirik bir kültürden; aşkın, kutsal ve ruhanî bir kültüre doğru giden bir süreklilik çizgisi üzerinde yer almaktadır. Her kültür değerleri, ideolojisi veya “ethos”unun özüyle tanımlanabilir (Fichter, 1996: 137). *Kışlalı* da kültürün siyasal alanla olan ilişkisini “inanç” temelinde kurmaktadır. Tarih içinde oluşan bir siyasal rejim, o rejim içindeki hükûmetin meşrûluğu, doğrudan o ülkedeki yaygın olan inançlara bağlıdır (Kışlalı, 1994: 100-108). Varolan siyasal iktidar, meşrûluğunu yitirmiş ve onu ikame edecek yenisi türememişse ortada bir “kriz” durumu söz konusudur. Siyasal kültür konusunun klâsiklerinden *Almond ve Verba*'nın temel önermelerden biri, tüm siyasal sistemlerde belirli bir oranda oydaşmanın siyasal sistemin istikrarı için gerekliliğidir (Almond ve Verba, 1963: 15). Tüm bu açıklamalardan sonra, kültürün siyasal alanla içi içe geçtiği, siyasal alanın kültür tarafından etkilendiği, varolan kültürün de siyasal müdahalelere mâruz kaldığı söylenebilir.

Siyasal kültür genellikle, kültürün siyasal yönleri olarak anlaşılmakta ve bunların kendi içinde tutarlı bir bütünü oluşturdukları varsayılmaktadır (Duverger, 1982: 128). Siyasal kültür kavramı için yapılan tanımlamaları, G. M. Patrick, nesnel kavramlaştırma, öznel kavramlaştırma, bulgusal kavramlaştırma ve içlemsel kavramlaştırma olmak üzere dört ana eksende toplamıştır.⁵

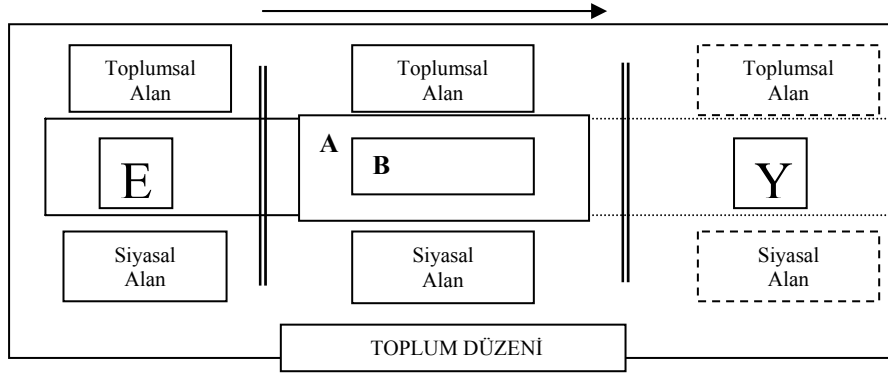
2.2. Kriz - Siyasal Kültür Etkileşimini Açıklamada Üç Boyutlu Bütünleşik Bir Model

Siyasal kültürün kriz alanları iktisadî, siyasal ve toplumsal olarak üç başlık altında toplanacaktır. Karmaşık yapıları ve onların yapısal ve kurumsal değişim süreçlerini incelerken, açıklamaları bu üç alana bölmek analitik incelemeleri kolaylaştırmaktadır. Bu parçalı çözümlmeden sonra bütüne ulaşmak çok daha kolay olur.

⁵ Kavramı *nesnel* boyutuyla gören yaklaşıma göre, toplumdaki bireylerden bağımsız, üstün ve onları bir arada tutan davranış kalıpları, kurallar ve inançlardan oluşan; toplumsal kutsiyeti ifade eden siyasal kültür olgusu, aynı zamanda siyasal sistemin başarımının belirleyicisidir. *Öznel* kavramlaştırma ise siyasal kültürü, toplum içinde yer alan bireylerin, siyasal yaşama ilişkin tutum ve eğilimlerine göre tanımlamaktadır. *Bulgusal* olarak siyasal kültüre yaklaşanlar ise her siyasal kültürün kendine has özgüllük içerdiğini ön varsaydıklarından, siyasal kültürü o toplumun gelenekleri, kamu kurumlarındaki ruh, yurttaşlık bağı, liderleri gibi daha özel ve özgün verilerle irdelemektedir. Son olarak, siyasal kültürün *içlemsel* kavramlaştırması, bireyin davranışları ile zihin yapısı arasındaki ilişkiyi, hem somut davranışlar hem de bu davranışları yönlendiren ruhsal etkenler bağlamında incelemektedir (Sarıbay, 1998: 47-49).

Türk Siyasal Kültürünün Kriz Alanları İçin Bir Model

İktisadî alan, doğrudan siyasal kültürün bir ögesi olarak algılanmamaktadır. Ancak toplumun kültürünün oluşmasında ve evrilmesinde, iktisadî yapının büyük rolü vardır. Bu etki, toplumun yaşadığı iklim olarak tanımlanabilir. İklimdeki değişiklik nasıl ki diğer alanları etkileyecekse, diğer alanlardaki değişiklikler de iklim üzerinde değişiklikler yaratacaktır.

Şekil-1: İktisadî Krizin Etki Alanı

1998 yılındaki Asya krizi üzerine yapılan çalışmalarda görüleceği üzere, olaya sosyo-iktisadî merkezli yaklaşan yazarlar, Asya ülkelerinin özgün yapılarını krizin nedeni olarak görmektedirler.⁶ Bu söylenenlerin ışığında, iktisadî krizin ortaya çıkabilmesi için, yani iktisadî sistemin bir krize girmesi için, özellikle siyasal ve toplumsal alanla aralarında belirgin bir farklılaşmanın olması gerekmektedir.

Şekil-1'den anlaşılacağı üzere; iktisadî (ortadaki alan) ve toplumsal alanlar, siyasal alanla etkileşim içindedir; zira her üç alan da toplumun kültürü anlamına gelecek toplum düzeninin içinde yer almaktadır. İktisadî alanın bu noktada etkisi, tüketim kalıplarından mülkiyet ilişkilerine, beğenilerden devletin yapısına kadar çeşitli biçimlerde ortaya çıkmaktadır. İktisadî etkinin ana belirleyicisi ise kültürün ana belirleyicisi olan üretim araçları ve bunun yarattığı toplumsal iş bölümünün türüdür. Bu noktada toplumun siyasal kültürü de onlarla uyumlu olmalıdır. Aksi durumda, uyumsuz alanda ortaya çıkabilecek bir kriz, tüm toplum düzenini bir krize sürükleyebilecektir. A ve B noktaları, sırasıyla iktisadî sistemi, sistem içindeki aşamaları/alt-alanları ve iktisadî mekanizmaları belirtmektedir. Bu alanların birinde

⁶ Örneğin, H. Chang, bu krizin nedenlerini, “ahbap çavuş kapitalizmi”, “devletin sanayi üzerindeki aşırı destekleyici siyaseti” ve “banka ve firmalara verilen garantiler” olarak üç başlık altına toplamıştır. Bunun nedenini Asya ülkelerinin ahlâkî değerlerine bağlamaktadır (Chang, 2000:775-788).

çıkabilecek kriz, tüm alanı ve diğer alanları etkileyecek boyuta ulaşabilecektir.⁷ E alanı geçmiş dengeyi -toplum düzenini- gösterirken, Y alanı gelecek dengeyi göstermektedir. E, sınırları ve özellikleri belli, eski istikrarlı dönemi gösterirken Y, özelliği ve sınırları belli olmayan dönemi göstermektedir. Orta alan ise bugündür. Kalın çizgiler ise kriz alanlarını göstermektedir.

Toplumsal, siyasal ve iktisadî alanlar sağa doğru hareket göstereceklerdir; ama bu hiçbir zaman eş zamanlı olmayacaktır; zirâ böyle bir durum varolan krizin neredeyse hissedilmez olduğu durumdur. Bu alanlar arasındaki fark ne denli büyük olursa kriz, o denli şiddetli geçmekte ve dönüşümün ortaya çıkması olasılığı artmaktadır. Yukarıdaki bakış açısında, başat nokta iktisadî alandır. Krizi doğuran odur, diğer alanlar ona göre kendini oluşturmaktadır. Bu alandaki kriz görüntüleri, münhasıran iktisadî olabileceği gibi; göç, gelir dağılımı, nüfus, işsizlik krizi gibi toplumsal alanla da ilişkili olabilecektir. Unutulmaması gereken nokta ise hiçbir iktisadî istikrar döneminin sonsuza dek süremeyeceğidir. Gerek dış iktisadî âlemin etkileri gerekse iktisadî yapının kendi iç dinamikleri, iktisadî yapıyı zaman içinde istikrarsızlaştırabilecektir. Yukarıda açıklandığı gibi diğer alanlar da iktisadî yapının dengesini bozabilecek konumdadır. Tüm açıklamalar ışığında iktisadî yapının ve krizlerin, siyasal kültürle ilişkisi modernleşme bağlamında şöyle maddeleştirilebilir:

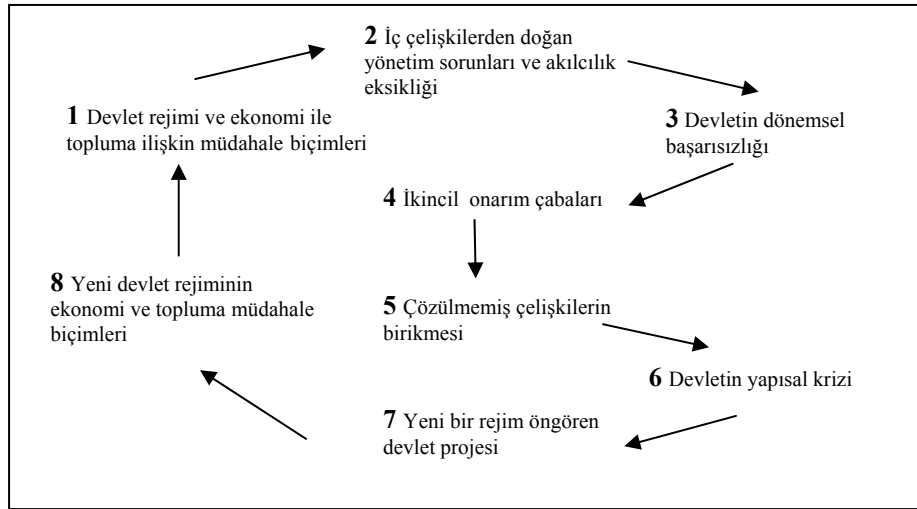
- İktisadî yapı nasıl ki siyasal düzenin önemli bir belirleyicisi ise onun krizleri de siyasal düzenin yeni biçiminde temel belirleyici olacaktır. İktisadî alan ile toplumsal alan arasındaki krizler, toplum düzeni içinde yer alan siyasal alanı da etkileyecektir.
- Üretim biçimleri, iş bölümü, mülkiyet ilişkisi, kamu-özel ayrımı, devletin iktisadî konumu iktisadî yapının siyasal kültür üzerindeki somut etki alanları olarak sayılmalıdır.
- Her iktisadî yapı doğası gereği krizlere eğilimlidir. İktisadî yapıdaki değişme, yeni dengeye yaklaşırsa da diğer alanlar yaklaşmadığından, iktisadî alanda yeni sistem içi krizler görülebilir.
- Modernleşme ile birlikte siyasal alanın genişlemesi iktisadî krizleri çok daha hissedilir kılmıştır. Batı dışı toplumlar da bundan bir ölçüde etkilenmiştir. Modern yapı, kendi dışına taşıcı olduğundan krizlerini de kendi dışına taşıyabilmektedir. Siyasal kültürün diğer öğeleri de bu durumlardan fazlasıyla etkilenmektedir.
- Tarıma dayalı iktisadî yapının bir türü olan feodalitenin siyasal kültürü çok zayıftır; yerel bağlar dışında bir aidiyet yoktur. Bu toplumun sanayiye geçiş aşamasında ise merkezî yapıya bağımlılık artmış, “ideolojik” siyasal kültür egemen olmuştur.

⁷ Ancak bu bir zorunluluk değildir. Yapılan kriz tanımı gereği, bunun tam bir kriz sayılması zordur. Çünkü kriz önlenemez bir süreçtir. Bunun yanında farklı kriz tanımları gereği, ana krize neden olmayacak olan, zamanında müdahale edilerek önlenme olasılığı olan kriz tipi veya krizcik olarak görülebilir.

Türk Siyasal Kültürünün Kriz Alanları İçin Bir Model

Sonrasında ise liberal demokrasiye dönüşüm yaşanmıştır. Bu ise katılımcı bir siyasal kültürün doğmasıyla gerçekleşmiştir.

Devletin toplum içindeki egemen yapısı, devlet rejiminin diğer toplum düzeni alanlarıyla örtüşmesine bağlıdır. Bu ise kişilere, siyasal toplumsallaşmayı kazandıran araçların (aile, okul, çevre, kitle iletişim araçları) aynı yönde hareket etmesiyle sağlanır. Eğer toplum düzeninin herhangi bir alanında kriz varsa, siyasal toplumsallaşmayı sağlayan herhangi bir araç bunu siyasal alana yansıtacaktır. Sonuçta siyasal rejim ya yapısal bir dönüşüme uğrayacak ya da sona erecektir. İşte bu bir kriz ânıdır ve siyasal kültürün siyasal alandaki krizi olarak adlandırılabilir. Kriz, devletin yapısal dönüşümünde stratejik bir nokta olarak ortaya çıkmaktadır (Hay, 1999: 322). Hay de devletin -siyasal alanın- yaşadığı krizi şöyle şemalaştırmıştır (Hay, 1999: 330):

Şekil-2: Devletin Yapısal Dönüşümü

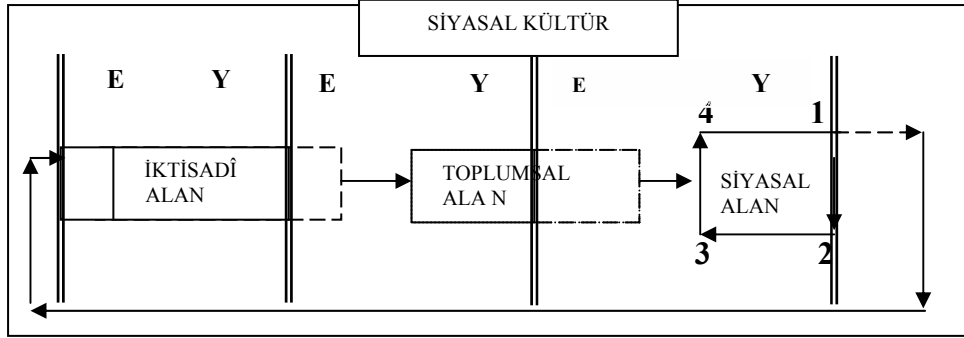
Yukarıdaki şekilde görüldüğü üzere devletin kendi iç yapısında oluşan krizleri çözmedeki yetersizliği ve başarısızlığı, bunların birikerek yapısal bir krize dönüşmesine neden olmaktadır. Sistemin yeni müdahale araçları, yeni denge sürdürdükçe başarılı olacaktır. Ancak, bu denge de eskiyecek ve bu yeni müdahale biçimleri, bir başka yeni durum karşısında âtil kalabilecektir. Tüm bu anlatılanlar, siyasal kültürün siyasal alanının da ait olduğu toplumsal düzen gibi “kaotik” bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bu durumda bireyin sistemi algılayışı da sistemin işlemediği biçiminde olacaktır. Siyasal toplumsallaşma, bireye sistemle ilgili olumlu iletiler göndermeyecek ve bireyler bunu bir biçimde fark edecektir. Bu durum siyasal değişimin ve dönüşümün

ortaya çıkmasını sağlayacak, bireysel düzlemde başlayan bu farkında oluş giderek yayılacaktır.

Toplum içindeki yeni davranış biçimleri, yeni gruplaşmalara neden olmaktadır. Buradaki değişim yalnız kişisel boyutta değildir. Toplumsal değişimin bu iki boyutunun birbiri ile geçişken bir ilişkisi vardır (Kamrava, 1999: 95). Bu anlatımdan da anlaşılacağı üzere, toplumsal değişim sonucunda yeni toplumsal sınıflar ortaya çıkmaktadır. Bu süreç toplumsal hareketlilik olarak adlandırılmaktadır. Modernleşme süreci içinde toplumsal değişimin temel körükleyicisi, toplum içindeki hareketlilik olmuştur. Toplumsal hareketliliğin artışı yalnız coğrafî olarak değil, toplumsal ve iktisadî olarak da algılanmalıdır. *Kamrava*'ya göre bu yeni sınıflar, diğer sınıflara göre daha iyi durumda olmalarına rağmen -hareketliliğe uğramış olanların eski konumlarında kalan sınıflar/değişimden çok daha fazla zarara gören sınıflar-durumlarından hoşnut olmamaktadır. Bu yeni gruplar, yaşamlarını organize eden ortak çıkarları etrafında biçimlenmektedir (Kamrava, 1999: 98).

Batı dışında modernleşmeyi yaşayan toplumlarda ise siyasal kurumlar ve roller belirsizdir. Bu ülkelerde yeni bir siyasal kültür oluşturmak, uluslaşmanın temel idealidir. Yeni siyasal meşrûiyet, büyük ölçüde, siyasal kurum ve uygulamaların dayandığı kültürel değerlerin toplum içindeki gücüne bağlıdır. Bu toplumlarda, seçkin siyasal kültürü ile kitle siyasal kültürü dikotomisi vardır. Bu iki kültür tipinin, popüler kültürden çok ayrı özellikleri bulunmaktadır. Almond ve Powell'ın sınıflandırmasıyla "yerel", "uyruk" ve "katılımcı" olarak üçe ayrılan siyasal kültür tiplerinin hepsi, Batı dışında modernleşme sürecini yaşayan ülkelerde aynı anda bulunmaktadır. (Kamrava, 1999: 122 ve 124-126). İşte bu noktada toplum içindeki seçkinlerin konumu önem kazanmaktadır. Genellikle bu ülkelerde seçkinler, yeni siyasal kültürün oluşturulmasında öncü görevi görmüşlerdir. Uyruk veya katılımcı bir siyasal kültüre sahip oldukları iddia edilebilecek seçkinler, toplumsal hareketliliği, diğer yeni sınıflara göre çok daha çıkarlarına uygun yaşayacaktır. Bu toplumlarda siyasal kültürün toplumsal alanda krizle etkileşimi özellikle bu mecrada çok güçlü hissedilmektedir. Toplumun geniş kesimlerini birçok açıdan karşılıklarına alan seçkinler, siyasal kültürün toplumsal alandaki en belirgin kriz alanıdır.

Türk Siyasal Kültürünün Kriz Alanları İçin Bir Model

Şekil-3: Siyasal Kültür ve Kriz Etkileşimi

Şekil-3'ten de anlaşılacağı üzere; iktisadî alanın eski (E) dengeden yeni dengeye (Y) doğru kaydığında, toplumsal alana etki yapmakta ve toplumsal alanda da denge değişikliği olmaktadır, toplumsal alanın araçlarıyla yapılan etki sonucu siyasal alan, döngüsel kriz süreciyle yeni dengeye taşınmaktadır. Siyasal kültür ise bu üç sürecin birlikte etkileşimi sonucu değişmektedir. Bir başka anlatımla, kriz, siyasal kültürü yeni dengeye taşımaktadır. Bu taşıma işlevi ise iktisadî, toplumsal ve siyasal olmak üzere üç ana inceleme alanına indirgenilmektedir.

3. Türk Siyasal Kültürünün Kriz Alanları

3.1. Tarihsel Mirâs

Türk siyasal kültürünün tarihsel açıdan oluşum sürecinde üç ana eksenin önemli olduğunu düşünülmektedir. Bunlar, Orta Asya'dan Anadolu'ya taşınan gelenek, İslâmîyet ve İmparatorluk süreçleridir (Güngör, 1986: 107).

Eski Türklerde, siyasal kültürün esasını oluşturan egemenlik anlayışının temeli, Tanrı'dan gelmektedir. Hunlarda, Göktürklerde ve Uygurlarda, han (kağan), iktidarını doğrudan doğruya Tanrı'dan almaktadır. Ancak burada bir noktaya dikkat çekmekte yarar vardır. Tanrı (Gök-Tanrı), bu yetkeyi tek tek kişilere ve belirli bir zamanda vermiş değildir. Bu yetki "aile"ye verilmiştir. Devlet bu yüzden, genellikle bazı güçlü kağanlar döneminden sonra parçalanmaktadır. Bu dönemde kağan, göçebe feodalizminin güçlü beyleri tarafından bir ölçüde denetlenirse de, mutlak bir hükümdardır (Mumcu, 1985: 33-35 ve 38; Eroğlu, 1989: 15). Türkler büyük göçebe hakanlıklar kurdukça din anlayışları zamanla değişmiştir. Gök-Tanrı kültü de böyle değişime uğramış bir inancın ürünüdür (Hassan, 2000: 289-292). Kendini Tanrı tarafından seçilmiş olarak gören ve kabul ettiren kağan, yine Tanrı'nın emri ile dünyanın bütün ülkelerini yönetmeyi kendinde hak görmektedir. İşte tam bu noktada, Türk siyasal kültürünü yakından etkileyecek bir sav ortaya atılmaktadır. Türklerin dünyaya egemen olma, bir başka ifadeyle, "cihan hâkimiyeti" düşüncesi bu temel

inaniştan beslenmektedir⁸ (Turan, 1980: 153-155; Ögel, 1997). Hangi bakış açısıyla bakarsak bakalım, bu süreç içinde Türklerin devlet kurmaya doğru hızla ilerlediklerini gözlemleyebiliriz. Ayrıca, Türklerin iktisadî yaşamını göçebe-çobanlığı ve fetih ekonomisi olarak tanımlayan yazarlar, bu düzen içinde “töre”nin çok önemli bir yeri olduğunu vurgulamaktadırlar. Törenin varlığı toprağın tam olarak ülke olmasına, siyasete geçildiğini göstermektedir (Hassan, 2000: 297-298).

Orta Asya'nın egemenlik anlayışıyla İslâmiyet'in kuramsal egemenlik anlayışının uyuşmadığını dile getiren *Mumcu*, İslâmî doktrine, egemenliğini hiç kimseyle paylaşmayan Tanrı anlayışının egemen olduğunu belirtmektedir (Mumcu, 1985: 42). Bu egemenlik anlayışının dışında İslâmiyet, belli bir devlet anlayışını öngörmemiştir. Bu bağlamda, siyasal iktidar düzeni için belirlenen -değişmez- ilke saklı kalmak kaydıyla hükûmet biçimleri farklılaşabilecektir. İslâmiyet'i siyaset kuramı olarak okumanın güçlükleri birçok devleti kendi koşulları içinde İslâm hukukunu oluşturma ve uygulamaya götürmüştür (Özek: 234; Arslan, 1999: 113-115). Kuramsal açıdan böyle olmakla beraber, İran mutlakîyetçi devlet geleneğinin ve ondan etkilenecek oluşan Bizans devlet anlayışının, fetihler sonucu genişleyen İslâm devlet düşüncesinin oluşmasında etkili olduğu bilinmektedir. İslâm devleti genişledikçe, Doğu'nun binlerce yıllık kültürlerini aynı potada eritmiştir (Vatikiotis, 1992: 41-50; Kılıçbay, 2000: 85). Şamanizm kökenli bir dine mensup Türklerin İslâmiyet'le tanışmaları, İslâm uygarlığının ilk dönemlerine rastlansa da, Türklerin İslâmiyet'i kabulleri çok sonralara dayanmaktadır. Türkleri o dönem için çoban-göçebe aşamasında görenler için Türklerin Müslümanlığı kabulü, aynı zamanda sınıflı toplum aşamasına geçişi sağlamıştır. Daha önceleri Türklere etki eden Çin uygarlığı yerini Arap-Acem uygarlığına bırakmıştır. Bu etkiler *Kıvılcımlı*'ya göre, sınıfsız-kabile tipi toplum örgütlenmesinin ürünü olan kan bağlarının çözülmesi ve toprak düzeninin oluşması sonucunu doğurmuştur (Kıvılcımlı, 1996: 63-79).

Osmanlı, antik imparatorluk modeli içine giren toplumsal, siyasal ve iktisadî bir oluşumdur. Fethin ve egemen olunan olanakların genişlemesi ise bürokratik aygıtın çapını genişletir. Osmanlı'nın devraldığı İmparatorluk bilinci Bizans'tan kaynaklanmaktadır. Bu iki yapıda geçmiş geleneğin biçimlendiği kutsal bir meşrûiyet kaynağıdır. Geçmiş bir ideal olarak ele alınmakta ve ona ulaşılmaya çalışılmaktadır.⁹

⁸ *Berktaş*, Türklerin bu dönemdeki toplumsal örgütlenişinin ve kültürünün; millet olma gibi, cihan hâkimiyeti ideali gibi anakronik ifâdelerle tanımlanamayacağını dile getirilmektedir. Ona göre, saf bir Türk ırkının varlığı, Orta Asya'nın bilinen ilk dönemlerinde, kabilelerin birbirinden görece daha ayırık yaşadığı dönemlerde dahi kanıtlanamamaktadır (Berktaş, 2000: 68-70).

⁹ Antik imparatorluğun özellikleri üç başlık altında şöyle toplanabilir. İlk olarak, mutlak egemen bir hükümdar, diğer iktidar olanaklarını engellemek için ihdas edilmiş “köle-yöneticiler” zümresi ile ideolojik meşrûiyet kaynağı olarak dinsel bir çerçeve ve siyaset dışı tutulan doğrudan üreticilerin varlığı söz konusudur. İkinci olarak, değişmez ve hatasız, mükemmel bir düzen vardır. Son olarak, devlet, dış üretim olanaklarının askerî yoldan içselleştirilmesi olan “fethin” organizasyonu üzerine kurulmuştur (Kılıçbay,

Osmanlı Devleti kurulduğu andan itibaren hep Avrupa ile ilişkide olmuştur. Bu anlamı ile Osmanlı Avrupa'nın içindedir, bir Avrupa devletidir; hattâ Anadolu'ya ve Asya'ya yayılması Avrupa'da güçlenmesinden sonra olmuştur. Ancak Batı Avrupa'yı belirleyen Antik Roma, Hıristiyanlık ve Feodalite gibi bir kökene sahip olmadığından Avrupa'nın dışındadır (Kılıçbay, 2000: 56).¹⁰

3.2. Türk Siyasal Kültürünün Kriz Alanlarının Model Çerçevesinde Açıklanması

Türk siyasal kültürünün iktisadî yapıyla olan ilişkisi bağlamında, Osmanlı mirâsı ve onun oluşum süreci, bugüne etkisi bakımından oldukça büyük önem taşımaktadır. Osmanlı'nın tarihsel koşulları gereği biçimlenen Osmanlı iktisadî düzeninin en önemli belirleyicisi toprak düzenidir. Klâsik bir askerî imparatorluk özelliği gösteren devlet, sistemini özel mülkiyetin gelişmesini önlemek üzerine oturtmuştur. Tüm iktisadî kurumlar ve örgütlenmeler bu temel amacın mantığıyla işlemektedir. İktisadî ilişkiler bakımından kendi içine kapalı olmayan imparatorluk, bu düzenini güçlü olduğu oranda koruyabilecektir. Batı'nın kendi yaşam kürelerini değiştirmesi olarak tanımlanabilecek modernlik, Osmanlı'nın değişmezlik üzerine kurulu düzeninin tersi yönde gelişmektedir. Dışa açık bir iktisadî yapısı olan Osmanlı, gücü eridiği oranda bu durumdan etkilenmiş; etkilendikçe de gücü azalmıştır. (Sencer, 1999: 201-216; İnalçık, 2001-2: 15-26; Barkan, 1980; Avcıoğlu, 1984: 13; Küçükömer, 2001: 32; Keyder, 1990: 16; Kazgan, 2002: 15; Pamuk, 2001-2: 36-38; Karpat, 1995: 118). Bu bağlamda, modernleşmenin ve onun bir bakıma hem nedeni hem de sonucu olarak yeni iktisadî yapının, Osmanlı'nın ilişkili olduğu dünyanın dengesini değiştirdiği söylenebilir. Bu durum bir kriz ânıdır. Sistem olarak bir yöne doğru evrilmektedir ve bu bir süre sonra çeşitli biçimlerde hissedilecektir. Osmanlı'nın bu krize en önemli yanıtı “batılılaşma” olmuştur. Ancak bu noktada tam bir kriz etkisi oluşmamış, kriz yaratan öge Osmanlı için patolojik bir duruma dönüşmüştür. Osmanlı içinde olduğu coğrafyanın yeni düzenine karşı, bir yanıt geliştirmekte zorlanmaktadır. Buna hem iç hem de dış etkenler neden olmaktadır. Osmanlı'nın genel yapısı nasıl ki bu yeni oluşuma zıtsa; XIX. Yüzyılın Avrupa'sındaki istikrarsızlıklar da Osmanlı'nın “krizi” çözmesini zorlaştırmaktadır.

İktisadî yapıya dıştan gelen etki, iktisadî yapının temelini değiştirmemekte; onun yerine iç mekanizmalarına yeni unsurlar eklemekte ve onu tanınmaz bir biçime

2000:77-79). Aristo'nun öğrencisi olan ve o okulun “değişmez bir devlet modeli” ülküsünü yaşama geçirmeye azmeden Büyük İskender böyle bir İmparatorluk düzeninin peşindedir. Aslına bakılırsa Doğu'da oluşan tüm İmparatorluklar bu felsefeye sahiptir. Yunan felsefesiyle yoğrulan Roma, özellikle Mısır deneyimini edindikten sonra antik imparatorluk modeli içinde değerlendirilebilir. Roma çöktükten sonra doğuda kalan parçası Bizans bu geleneği sürdürmüştür. Ayrıca İran (Sasaniler) ve sonra İslâm devleti de bu gelenek içinde yer alacaktır (Oktay, 2001: 29; Kılıçbay2000: 80).

¹⁰ Buna karşın, Avrupa'nın Osmanlı ile aynı sistemde olduğu da savlanmaktadır. Buna göre Osmanlı'da benzer uygarlıklar gibi çok az “kast” hareketi gözlenmektedir. (Timur, 2000:40-41).

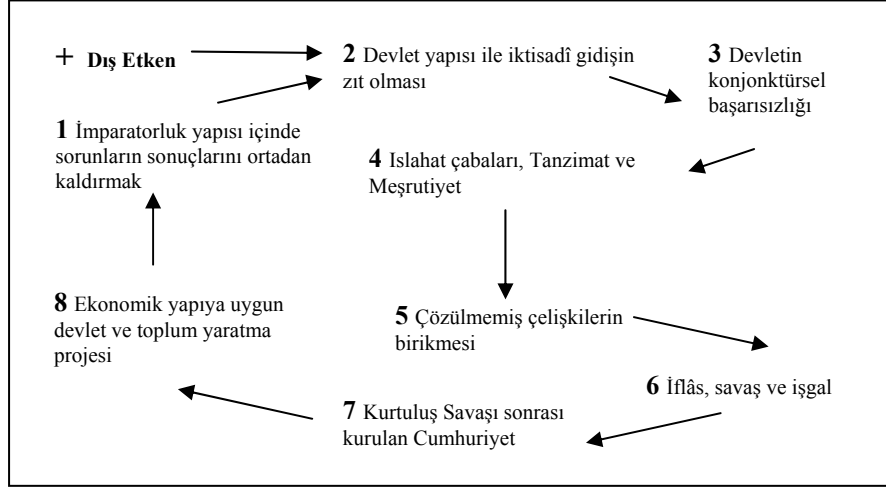
sokmaktadır. İktisadî yapı, eski bazı unsurları korurken aynı zamanda yeni iktisadî yapının kendi iç krizlerini de hissetmektedir. Dönüşüme neden olmasa da yapının kendisinden kaynaklanan çelişkilerden oluşan krizlerle, yapının uyumsuzluğundan kaynaklanan gerçek yapısal krizler bir arada yaşanmaktadır. Şekil-1'deki B noktası, iktisadî yapının iç işleyiş mekanizmasını simgelemekte ve bu durumu belirtmektedir.

İktisadî yapı değişmese de, etkisini siyasal ve toplumsal alana ihraç etmektedir. Bir krizi hisseden “seçkinler”, bunun nereden kaynaklandığını pekiyi anlamasa da, dönüşümü gerçekleştirmek misyonunu üstlenmektedir. Bunu iktisadî bir kaygıyla yapmadıklarından dolayı da, siyasal alana yönelerek devleti dönüştürme yolunu seçeceklerdir. Egemenlik gibi bir üstün iktidarı elinde tutan devletin, bu yeni oluşuma direnmesi de o oranda güçlü olmaktadır; ancak bu direnç değişen koşulların krize yakınlıkları ile ters orantılıdır. Krizin oluşmaya başladığı böyle bir süreç, devlet için çözümü ertelemekten başka bir anlam ifade etmemektedir.

Antik imparatorluk mantığına sahip Osmanlı'yı, bunun tam tersi bir yapıya doğru evrilmesini engellemiştir. Öyle ki yeni sorunlara çözüm için geliştirilen formüller eski zihniyetin üzerine binâ edilmiştir. Kamusal alanın oldukça dar olduğu ve siyasal alanın neredeyse olmadığı bir siyasal yapının siyasal kültürü, yerel düzeyi aşmamaktadır. Şehirlerde uyruk olmaya yönelik bir bilinç söz konusudur, ama uyruklu sunacak bir siyasal yapı yoktur. Tanzimat ile birlikte bu yapı oluşturulmaya çalışılmış, Osmanlılık kimliği yaratılmaya çalışılmıştır. (Lewis, 2000: 13; Kongar, 1999: 59; Mahçupyan, 1998: 39; Mardin, 1997: 105; 2000: 81; Koçak, 2001: 82).

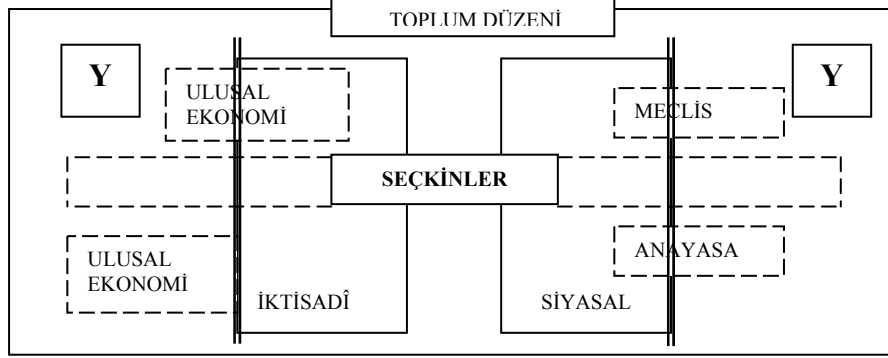
Şekil-4'ten anlaşılacağı üzere cumhuriyetin ilânı, eski dengenin devletini yeni dengeye taşımıştır. Her ne kadar bu oluşum, toplumun kendi iç dinamikleri yerine, dış etken tarafından dayatılan bir sürecin sonucu olmuşsa da, sonuçta içinde bulunan sistemle uyumludur. Ayrıca toprak yönetiminin bozulması ve imparatorluk bilinci bir iç dinamik olarak ele alınabilir. Ancak bunlardan ilki hiçbir zaman krizi ölüm evresine sokacak bir boyuta ulaşmamış, ikincisi ise olumsuz bir dinamik olmaktadır.

Türk Siyasal Kültürünün Kriz Alanları İçin Bir Model

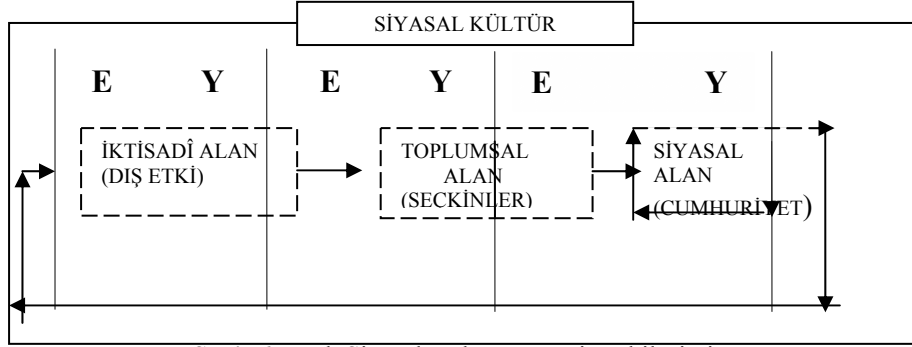
Şekil-4: Türkiye’de Devletin Yapısal Dönüşümü

Kendi iç dinamikleri ile değişimi yaşamayan Osmanlı’da, bu görevi seçkinler ya da aydınlar adı verilen, devlet yönetiminde görev alan ve padişahın otoritesinden görece kurtulan bir grup üstlenecektir. İktisadî köken olarak, burjuvanın tersine devletin tam içinden olan bu yeni sınıf, devletin kurtuluşunu toplumu ve devleti dönüştürmekte görmüştür. Ancak bu çabalar zamanla seçkin ve halk ayrımına doğru gitmiş, seçkinler halkla karşı karşıya gelmişlerdir. Böylelikle tepki, düzenin mantığına değil, temsilcilerine yönelmiştir. Halkın yanı sıra, bu dönemde devletten görece bağımsızlaşan ve mülk edinen ara sınıflar da devletle çatışma içindedir. Şekil-5’ten de anlaşılacağı üzere, diğer alanlara seçkinlerin etkisi, eski denge ile malûl olmaktadır; çünkü dönüşüm işlevini üstlenen seçkinler, aynı zaman da “statükoyu” temsil etmek gibi paradoksal bir durum sergilemektedir (Ortaylı, 2002: 266-268; Berkes: 2003; Mardin, 2000: 51-53; Turan, 1984: 105, Turan, 1999: 141; Özbudun, 1995:7-9; Keyder, 199: 33 ve 49; Kongar, 1999: 58-63, 66-69 ve 107).

Şekil-5: Türkiye'de Toplumsal Alanın Etkisi

Yukarıda yapılan açıklamalar sonucunda Türk siyasal kültürünün krizlerle olan ilişkisinin; iktisadî boyut olarak bir uyum sorunu yaşadığı, siyasal boyutta devletin toplum içindeki yerinin yeni dengeye göre bir türlü oturmadığı, toplumsal boyutta da seçkinlerin toplum üzerindeki etkisinin toplumdaki sınıflaşma hareketleri ve iktidar ilişkileri içinde öne çıkması biçiminde olduğu söylenebilmektedir. Söz konusu etkileşim alanını, tüm anlatılanlar ışığında Türk siyasal kültürüne uyarlayarak, Türk siyasal kültürünün krizle etkileşimi şu şekilde şemalaştırılabilir:

Şekil-6: Türk Siyasal Kültürü ve Kriz Etkileşimi

4. Sonuç Yerine: Yeni Etkiler ve Cumhuriyetin Türk Siyasal Kültürü Üzerindeki Belirleyici Etkisi

4.1. Cumhuriyet: Kriz Çözücü Bir Süreç

Osmanlı devleti son yüzyılında yaşadığı krizi yarı-sömürge bir ülke durumuna gelerek müzminleştirmiştir. Bir başka bakış açısına göre kriz, sınır evresini aşmış ve ölümcül sona doğru yaklaşan müzminleşme evresinde kalmıştır. İşte bu noktada, Kurtuluş Savaşı ve sonrasında Cumhuriyet, krizi nihaî olarak çözen, bir başka anlatımla yeni bir dengeye oturtan andır. Aynı zamanda krizin en yoğun hissedildiği süreçtir. Çünkü Cumhuriyet, yeni dengenin ilk aşamasıdır. Kurtuluş Savaşı ve ardından gelen Cumhuriyet, seçkin grubu ile ara sınıfları iş birliğine itmiştir. Böylelikle Osmanlı'da devleti zorla kendi rotalarına sokmak isteyen sınıf, bunu iş birliği içinde bu kez kendi yapabilecektir.

Osmanlı devleti dış siyaset aracılığıyla ömrünü uzatsa da, sonunda bir yıkıma uğramış ve yeni sorunları çözecek yeni yapıya sahip bir devlet kurulmuştur. Cumhuriyet yönetimi, değişmesi gereken, ama buna direnen iktisadî yapıyı kendisinin de yaşayabilmesi için gerekli olan yeni bir yapıya doğru itmiştir. İktisadî yapı devleti yaratmadığından, devlet yaşayabileceği iktisadî yapıyı oluşturmuştur. Her ne kadar yeni iktisadî yapı oluşmamış olsa da dış etkenler ve tarihsel duruşu nedeniyle devlet, yeni dengeye doğru hızla ilerlemektedir. Bir başka deyişle, yapılan, taşları yerine oturtmaktadır. Ancak bu devletler için çoğunlukla ihtilal yoluyla olmaktadır. Sonuç olarak Cumhuriyet, bu aşamaların sonucu siyasal alanı oluşturmuştur. Siyasal alan da iktisadî alan konusunda tercihini yapmıştır. Böylelikle Türk siyasal kültürü bu aşamaların sonucu oluşmuştur. Kriz olan bir dönem, siyasal kültürün değişmesine neden olmuştur. Yeni siyasal kültürün oluşumu krizin bittiği yerde başlamıştır.

Türk siyasal kültürünün krizle olan ilişkisi bu iklim içinde olmaktadır. Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet, bu krizi yeni bir dengeye oturtmanın ilk aşamasıdır. Bir başka deyişle, toplumsal krizi cumhuriyetle çözmüş; ancak bir ilk aşama olarak krizin en çok hissedildiği an olmuştur. Türk siyasal kültüründeki krizin bu çözüm tarzı, siyasal kültürün öğelerinin oluşmasında temel belirleyici olmuştur. Bu bağlamda yeni bir dengeye girilmiştir; ancak bu dönemin koşulları tarihsel süreklilik içinde bir önceki dönemin mirasını taşımaktadır. Bu yeni dönem içindeki sistem içi krizler bu özellikler ışığında algılanmalıdır.

Sözün kısası, Cumhuriyet döneminde yaşanan iktisadî, siyasal ve toplumsal gelişmeler, yeni bir sürecin mantığı ile değerlendirilmelidir. Doğaldır ki, Türkiye gibi modernleşmeyi kendi üretmeyip, zorunlu olarak ithal eden ülkelerin toplumları, yeni dengeye oturmada yeknesaklık göstermezler. Yeni sürecin mantığı ile eski dengenin birleşenleri aynı anda varolabilmektedir. Ancak siyasal kültür ve kriz arasındaki ilişki global düzeyde kurulduğundan, daha genel bir bakış açısı gerekmektedir. Global

düzeyle bir bakış açısı ile Cumhuriyet, tam zamandizinsel olmasa da, zihniyet anlamında bir önceki dönemden ciddi bir kopuşu ifade eder.¹¹

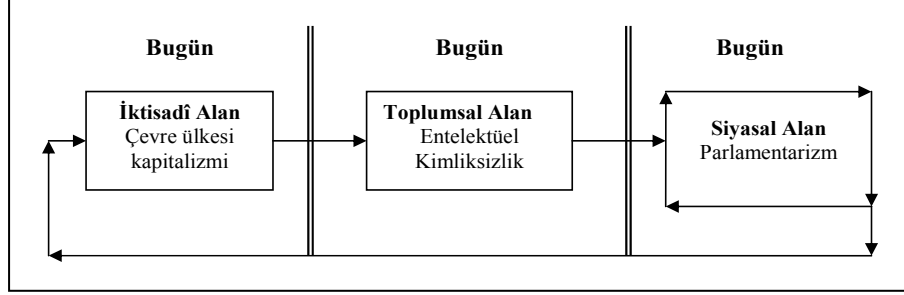
4.2. Türkiye'nin Olası Krizlerinin Modeldeki Yeri

Önümüzdeki süreçler içindeki olası krizlerin ve bunların siyasal kültürle olan etkileşimini yukarıda oluşturduğumuz model içinde çözümlerabiliriz. Başka bir makalenin konusu olmakla beraber, sonuçta bugünkü Türkiye'nin siyasal kültürünün krizle olan etkileşimini çözümler ya da öngörebilmek için Cumhuriyet sonrasındaki gelişmeleri mihenk noktası almamız gerekir. Zirâ yukarıdaki açıklamalarda Türk siyasal kültürünün krizle olan etkileşimi tarihsel mirâsı içermektedir. Bu bağlamda modellerle uygun olmak kaydıyla böyle bir örnekleme yapılabilir:

Türkiye'nin iktisadî anlamda kapitalist üretim tarzını benimsemiş bir ülke olduğu söylenebilir. Ancak bu kapitalistleşme süreci -tarihsel olarak açıklandığı gibi- çevre ülkesi biçiminde olmuştur. Dolayısıyla bundan sonraki bir krizde, siyasal kültürün iktisadî boyutunun etkilenmesi ve evrilmesi bu kısıt çerçevesinde cereyân edecektir. Her türlü iktisadî yeni değişkenin etkisi, çevre ülkesi kapitalizmine sahip bir siyasal kültür yapısının kısıtları ve varsa olanakları içinde tartılmalıdır. Dışa bağımlılık, yeni özerkleşen burjuva sınıfı, yarı bilinçli bir işçi sınıfı ve "homo-ekonomicus" ile kişisel ilişkiler arasında gidip gelen piyasa ilişkileri bunun en temel kısıtları olabilir.

Siyasal anlamda ise devlet anlayışı anlamında laik ve toplumu dönüştürücü görev üstlenen bir yapı bulunmaktadır. Bunun sınırları ise ciddi bir parlamentarizm geleneği, kültürel öğelerle kendini tanımlayan sağ ve sol, güçlü olmasından memnuniyet duyulan bir devlet ve mekanik bir demokrasiye duyulan istek olarak belirtilebilir. Siyasal kültürün siyasal boyutunda meydana gelecek yeni etkilenmeler bu noktalar dikkate alınarak tahlil edilmelidir.

¹¹ Bu noktada, toplumların çözümlenmesinin tarihsel süreklilik içinde yapılması gerçeğinin göz ardı edildiği savı geçersizdir. Çünkü inceleme alanı olarak çizilen "kriz" olgusu zaten tanımı gereği iki süreç arasındaki geçiş eşiğidir. Bu mantıkla bakıldığında herhangi bir toplumsal olguyu incelemek için, insanlık tarihini yeniden değerlendirmek gerekecektir. Yukarıdaki anlatımlar içinde krize yol açan durumun çözümlenmesi yapılırken, zaten tarihsel perspektif verilmiştir.

Şekil-7: Olası Krizlerin Tarihsel Kısıtları

Seçkinlerin siyasal kültür üzerindeki etkisi ve onlara duyulan tepki bakımından Türkiye “entelektüel”lerin kimliksizliğinin etkisi altındadır. Cumhuriyet döneminin başındaki seçkin etkisi giderek zayıflamış, buna koşut olarak entelektüel birikim durmuş ve entelektüel etki neredeyse kendi içine kapalı bir etkisizliğe bürünmüştür. Bu sonucun en önemli kanıtı, toplumsal alanda neredeyse entelektüellerin marjinal etkisinin sıfırlanmasıdır. Siyasal kültürün toplumsal alanının en belirgin özelliği bu nokta olmaktadır. Bu bağlamda bugünkü Türkiye’nin -yukarıdaki modele uygun olarak, olası kriz alanlarının temel kısıtlarını aşağıdaki gibi şemalaştırabilir. Türk siyasal kültürünün yeni süreçler içindeki evrim rotasını yukarıda anlatılanlar çerçevesinde açıklayabilme olanağı bulunmaktadır. İktisadî, toplumsal ve siyasal alanların yapıları, daha önce açıklanan tarihsel sürecin sınırları içinde değiştirilebilir. Şekil-7’deki bulgular belli bir bakış açısına göre modeldeki temel kısıtlara uygun olarak yerleştirilebilir. Bu iş ise daha kapsamlı bir incelemenin konusudur.

ABSTRACT

A MODEL FOR THE SCOPE OF CRISIS IN THE TURKISH POLITICAL CULTURE

Establishing relationships between political culture and crisis presents some theoretical difficulties. Therefore, it is necessary to define the scope of interaction between these two phenomena, in other words, to draw the boundaries of interaction for these two concepts. The framework of interaction which is defined as mainly in terms of economic, political and social phenomena contributes to the explanation attempts of the relationship between political culture and crisis. Finally, this three-part interaction field leads to the explanation of the whole. The contemporary Turkish political culture, like any social phenomena, has emerged within a particular historical process. Today’s Turkish political culture inherited many characteristics both structurally and institutionally from Central Asian origins, Islam and the Ottoman Empire. The Ottoman political culture is the dominant factor through an important Ottoman reform known as Tanzimat in shaping the republican era. As a result, a study on the Turkish political culture will reach consistent findings only when taking this process into consideration.

Keywords: Crisis, Political culture, Turkish political culture.

KAYNAKÇA

- ALMOND, G. A. ve S.VERBA, (1989), *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Kaliforniya: Sage Yayınları.
- ALTIOK, Metin (1992), *Teorileri ve Türkiye’de Sermaye Birikimi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sos. Bil. Ens.
- ARSLAN, Ahmet (1999), *İslâm, Demokrasi ve Türkiye*, Ankara: Vadi Yayınları
- AVCIOĞLU, Doğan (1984), *Türkiye’nin Düzeni*, Cilt: 1, Ankara: Tekin Yayınevi.
- BARKAN, Ömer Lütfi (1980), *Türkiye’de Toprak Meselesi*, İstanbul: Gözlem Yayınları.
- BERKES, Niyazi (2003), *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- BERKTAY, Halil (2000), “Osmanlı Devletinin Yükselişine Kadar Türklerin İktisadî ve Toplumsal Tarihi”. S. Akşin (der.), *Osmanlı Devletine Kadar Türkler* içinde, İstanbul: Cem Yayınları.
- CHANG, Ha-Joon (2000), “The Hazard of Moral Hazard”, *World Development*, 28 (4).
- DEMİRTAŞ, Ayşe (Temmuz 2003), “Krizi Fırsata Dönüştürmek”, <http://www.visioneuropa.com.tr/bilgisec.asp?eno=32>, (07.07.2003).
- DİVİTÇİOĞLU, Sencer (1981), *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu*, Kırklareli: Sermet Matbaası.
- DUVERGER, Maurice (1982), *Siyaset Sosyolojisi*, Ş. Tekeli (Çev.), İstanbul: Varlık Yayınları.
- ECO, Umberto (2001), “Umberto Eco ile Kriz Üstüne”, L. Yılmaz (Söy. Yap.), *Cogito* içinde, 27, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- EROĞLU, Hamza (1989), *Atatürk ve Millî Egemenlik*, Ankara: TBMM Yayınları.
- FICHTER, Joseph (1996), *Sosyoloji Nedir*, N. Çelebi (Çev.), Ankara: Attila Kitabevi.
- FINE, Ben (2001), “Dolaşım”, *Marksist Düşünce Sözlüğü*, A. Ersoy (Çev.) içinde, İstanbul: İletişim Yayınları.
- FINK, Staven (1986), *Crisis Management*, New York: Amacom yayını.
- GÜNGÖR, Erol (1986), *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- HASSAN, Ümit (2000), “Osmanlılık Öncesinde Türklerin Kültür Kökenine Bir Bakış”. S. Akşin (Yay. Yön.), *Osmanlı Devletine Kadar Türkler* içinde, İstanbul: Cem Yayınları.
- HATEMİ, Hüseyin (1999), “Krizin Kritiği”, *Düşünen Siyaset* içinde, Yıl:1, Sayı:1.

Türk Siyasal Kültürünün Kriz Alanları İçin Bir Model

- HAY, Colin (1999), “Crisis and the Structural Transformation of the State: Interrogating the Process of Change”, *British Journal of Politics and International Relations*, 1, (3).
- İNALCIK, Halil (2001-2), “Osmanlı Para ve Ekonomi Tarihine Toplu Bir Bakış”, *Doğu-Batı*, 4, (17).
- KAMRAVA, Mehran (1999), *Politics & Society in the Developing World*, Floransa: Routledge Yayını.
- KARPAT, Kemal (1995), “Osmanlı İmparatorluğunda Toprak Rejimi, Sosyal Yapı ve Çağdaşlaşma”, W. Polk, R. L. Chambers (Der.), *Ortadoğu’da Modernleşme* içinde, İstanbul: İnsan Yayınları.
- KAZGAN, Gülten (2002), *Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: İ. Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- KEYDER, Çağlar (1990), *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- KILIÇBAY, Mehmet Ali (2001), *Doğu’nun Devleti Batı’nın Cumhuriyeti*, Ankara: İmge Yayınları.
- KIŞLALI, Ahmet Taner (1994), *Siyaset Bilimi*, Ankara: İmge Kitabevi.
- KIVILCIMLI, Hikmet (1996), *Dinin Türk Toplumuna Etkileri* İstanbul: Diyalektik Yayınları.
- KOÇAK, Cemil (2001), “Yeni Osmanlılar ve Birinci Meşrûtiyet”. M. Ö. Alkan (Der.), *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce*, Cilt:1, *Tanzimat ve Meşrûtiyet’in Birikimi* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları.
- KONGAR, Emre (1999), *21. Yüzyılda Türkiye*, İstanbul: Remzi Kitabevi
- KÜÇÜKÖMER, İdris (2001), *Düzenin Yabancılaşması*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- LEWIS, Bernard (2000), *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- MAHÇUPYAN, Etyen (1998), *Türkiye’de Merkezîyetçi Zihniyet Devlet ve Din*, İstanbul: Patika.
- MARDİN, Şerif (2000) “Tanzimat’tan Sonra Aşırı Batılılaşma”. E. Kalaycıoğlu - A. Y. Sarıbay (Der.), *Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme* içinde, Alfa Basım Yayım, İstanbul.
- MARDİN, Şerif (1997), *Türkiye’de Toplum ve Siyaset*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- MUMCU, Ahmet (1985), *Osmanlı İmparatorluğu’nda Egemenlik Kavramı ve Gelişmesi*, Ankara: TBMM Yayınları.

- OKTAY, Cemil (2001), “Bizans Siyasî İdeolojisi’nden Osmanlı Siyasî İdeolojisi’ne”. M. Ö. Alkan (Der.), *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce, Tanzimat ve Meşrûtiyet’in Birikimi* içinde, Cilt:1, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ORTAYLI, İlber (2002), *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÖGEL, Bahaeddin (1997), *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- ÖZBUDUN, Ergun (1995), “Türkiye’de Devlet Seçkinleri ve Demokratik Siyasal Kültür”, *Türkiye’de Demokratik Siyasal Kültür*, Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları.
- ÖZEK, Çetin (tarih yok), *Din ve Devlet*, İstanbul: Ada Yayınları.
- PAMUK, Şevket (2001-2), “Bağımlılık ve Büyüme: Küreselleşme Çağında Osmanlı Ekonomisi”, *Doğu-Batı*, 4, (17).
- SHAIKH, Anwar (1988), “Bunalım Kuramının Tarihine Bir Bakış” Dünya Kapitalizminin Bunalımı, N.Satlıgan, S.Savran (Der.) içinde, İstanbul: Alan Yayıncılık.
- SARIBAY, Ali Yaşar (1998), *Siyasal Sosyoloji*, İstanbul: Der Yayınları.
- SENCER, Muzaffer (1999), *Osmanlı Toplum Yapısı*, İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- TİMUR, Taner (2000), *Osmanlı Kimliği*, Ankara: İmge Yayınları.
- TOLAN, Barlas (1993), *Sosyoloji*, Ankara: Adım Yayıncılık.
- TURAN, İlder (1984) “Evolution of Political Culture in Turkey”, *Modern Turkey, Continuity and Change*, Ahmet Evin (Der.) içinde, Opladen: Leske und Budrich Yayınları.
- TURAN, İtler (1999), “Türk Bürokrasisinde Süreklilik ve Değişim: Kemalist Dönem ve Sonrası”. J. M. Landau (Yay. Haz.), *Atatürk ve Türkiye’nin Modernleşmesi* içinde, M. Alakuş (Çev.), İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- TURAN, Osman (1980), *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkuresi Tarihi*, İstanbul: Nakışlar Yayınevi.
- VATIKIOTIS, P. J. (1992), *L’İslâm et L’État*, Gollimard yayını.
- YAZICIOĞLU, Sanem (2001), “Kriz ‘Olumlu’ Olabilir mi?”, *Cogito* içinde, 27, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.